

Ірина АСКЕРОВА
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

КОНСТИТУЕНТИ СЕМАНТИЧНОГО МІКРОПОЛЯ «РАДІСТЬ» У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено історико-етимологічному аналізу деяких назв, що належать до семантичного мікрополя радості в польській мові. Описано їх семантичний і формально-дериваційний розвиток, відтворено моделі первісної мотивації.

Ключові слова: внутрішня форма, семантична мотивація, значеннєвий розвиток, формально-дериваційний розвиток.

The article is dedicated to historical and etymological analysis of some Polish words belonging to the microfield of 'JOY'. The author analyzer its semantic and word formative development, models of motivation.

Key words: inner form of the word, semantic motivation, semantic and word formative development.

Artykuł poświęcony jest analizie historyczno-etymologicznej niektórych wyrazów, należących do mikropola radości w języku polskim. Opisuje się tu ich rozwój semantyczny i formalno-derywacyjny, ustala się modele motywacji pierwotnej.

Słowa kluczowe: forma wewnętrzna, motywacja semantyczna, rozwój znaczeniowy, rozwój formalno-derywacyjny.

Пропонована розвідка є продовженням вивчення семантики, внутрішньої форми та значеннєвого й формально-дериваційного розвитку польських назв емоцій, зокрема радості [1; 2]. Об'єктом для аналізу обрано лексеми *uciecha*, *przyjemność*, *rozkosz* і *zadowolenie*. Матеріалом для дослідження слугували етимологічні та діалектні словники слов'янських мов, історичні, тлумачні, фразеологічні лексикографічні джерела польської мови.

Пол. *uciecha*. Польська лексема *uciecha* має широке коло слов'янських відповідників, пор. рос. *утеха*, *утешать*, *потешать*, укр. *втіха*, *потіха*, *тішити(ся)*, *потішати*, блр. *цешыць*, *цешыцца*, *уцеха*, *пацеха* «забавляти», «розважати», «спричиняти задоволення», «втішати», «втіха», болг. *теша(се)* «втішаю(сь), тішу(сь)», серб. *тешити*, хорв. *хорв. tješiti* «втішати», «заспокоювати», чes. *těšiti* «втішати», «радувати», *těšiti se* «з нетерпінням чекати когось / чогось», *utěcha*, *potěcha* «відрада», «втіха» та деякі ін. Наведені континуанти засвідчують співіснування двох значень «утішати, заспокоювати» та «веселити, радувати» [Воруś 82; Черных 2, 243; Шанский 317; Цыганенко 427], з яких перше, ймовірно, є давнішим, а друге виникло на базі першого.

Щодо формального розвитку, то *uciecha*, *cieszyć się* походять від псл. **těšiti se* «тішитись», **utěxa* «забава» < **těxa* «тиша, спокій», **tixъ*, **tixъjъ* «тихий» (приголосний *š* у дієслівній формі утворився від *x* у позиції перед *ě* дифтонгічного походження). Праформою праслов'янської лексеми є корінь іє. **teis-* [Черных 2, 243], **tois-ā* [Gluhak 630].

Семантичний розвиток досліджуваної лексичної одиниці можна відтворити: «тиша» → «спокій» → «радість», тобто позитивно конотований сенс тиші породжує переносне значення радості, втіхи.

Старопольський словник містить лексему *cieszyć*, а також її префіксальні кореляти *obcieszyć*, *rocieszyć* і форми ндк. в. *rocieszać*, *ucieszać* зі значеннями «втішити, заспокоїти у смутку» та «радувати», пор.: «*Miły Jesus... począł... chodzić na puszcze, a tam długo mieszkał, modląc się bogu ojcu a częstokroć z aniołmi, któreż mu słał z nieba, aby ji cieszyli*» [Sstp 1, 305]. Подібний до сучасного зміст досліджуваного психічного стану та причини, що викликає цей стан, мав і субстантив *uciecha* [Sstp 9, 285].

У Словнику польської мови XVI ст. зафіксовано постфіксальне утворення *cieszyć się* зі значеннями «втішатись, веселитись» («*Potym już cierpliwSza była / A tak Sie Sámá cieSzyłá*») і «радіти, бути задоволеним» («*Náwiedz mię w łáSce Swoiéy ábych między twémi CieSzył Sye / rádował Sie Spólnie wybranémi*») [SP XVI 3, 503-505].

Пол. *przyjemność*. А. Брюкнер у своєму етимологічному словнику кваліфікує ад'єктив пол. *przyjemny* як утворення від дієслова *przyjác*, підтверджуючи це відомостями з чеської мови, пор. *přijemný* (*to, co lze přijmouti* – [Machek ESJČS 401]), і з російської мови *приятный, неприятность* [Врьскнер 445]. Додамо сюди також споріднене з ними укр. *приємний,приємність* з тим самим коренем псл. *φ ти* «брати, взяти» [ЕСУМ 2, 296-297]. Прозора внутрішня форма цих лексичних одиниць показує, що те, що людині подобається, вона це приймає, наближує, вбирає у себе.

Власне в такому первинному конкретному значенні «прийняття, взяття» аналізована лексема вживалась у старопольській мові, пор. також колокацію *nieść przyjemność* «приймати у себе» [Sstp 7, 271]. Варшавський словник як факультативне значення ад'єктива *przyjemny* наводить «такий, якого можна прийняти; додатковий» [SW 5, 298].

Варто відзначити, що семантична структура мотивуючого ад'єктива в історичний період була ширшою, *przyjemny* поряд із конкретними семами «широкий, обширний, місткий», «прийнятий», «якого можна доторкнутись», виражав також абстрактний зміст «милий,приємний,

який викликає задоволення» [Linde 4, 541; SW 5, 298].

У XIX ст. субстантив *przyjemność*, окрім згаданих вище значень, мав сенс «потяг, схильність, симпатія», пор. *wziąć / powziąć przyjemność do kogoś, tam do niego przyjemność* [SW 5, 298; SGPK 4, 416].

Пол. *rozkosz*. Цей апелятив належить до спільнослов'янської лексики і має такі спільнокореневі відповідники в інших слов'янських мовах: укр. *розкіш*, рос. *роскошь*, блр. *роскаш*, болг. *разкош*, серб. *раскош*, хорв. *ráskoš*, слн. *razkošje*, чес. і слц. *rozkoš* тощо із загальним значенням «блаженство, насолода» [Черных 2, 123]. Праформою цих продовжень є псл. **orzkošь / *orzkoša* [Gluhak 518]. Більшість етимологів дотримується спільної думки, згідно з якою аналізоване найменування є префіксальним похідним від тієї ж основи, що й укр. *кохати*, пол. *kochać* < псл. **koxati* «кохати» [Вгрьскнер 242; Черных 2, 123; Шанский 276; Gluhak 518]. Приголосний *x* перейшов у *ш* у позиції перед *ь*. Додамо, що саме дієслово псл. **koxati* мотивоване вербативом псл. **kosnŕti* «торкнутися, провести рукою, погладити» (пор. рос. *коснуться*), яке, у свою чергу, утворене на базі кореня іє. **kos-* / **kes-* «чесати» [ЕСУМ 3, 63; ЭССЯ 10, 110-111].

Моделлю семантичного розвитку можна вважати «приємний вплив дотику» → «позитивна емоція».

У процесі свого функціонування лексеми *rozkosz*, *rozkoszować się*, за даними лексикографічних джерел, не зазнали змін у своїй семантичній структурі [Sstp 7, 530-531; Krasicki 2, 6; Linde 5, 102-103; SW 5, 633-634], натомість дещо звузилась низка їх похідних. Серед формацій, які сучасна польська мова не засвідчує, ми зафіксували субстантив *rozkosznik* та його модифікаційні кореляти *rozkoszniczek*, *rozkosznię* (жін. р. *rozkosznicza*, *rozkoszniczka*) зі значеннями «людина, яка любить розкіш», причому із негативною конотацією, пор.: «*Rozkosznik mądry być nie może; rozkosz przeciwna mądrości*», «особа, функцією якої було розвеселяти гостей під час обіду», а також «приємне, миле місце, де плинуть річки, навколо – ліси й луки, та весело співають птахи» [Linde 5, 102-103].

Пол. *zadowolenie*. Лексема репрезентує формальний тип *nomina actionis* і походить від вербатива *zadowolić* «догодити комусь, відповідати чийсь вимогам або задовольняти їх». Уважаємо, що в основі мотивації досліджуваного апелятива лежить ідея «робити достатньо (приємно)», адже почуття задоволення виникає тоді, коли вдоволені відповідні потреби, бажання, прагнення тощо. Пор. укр. *задоволення*, рос. *удовлетворение* < друс. *доволь* «достаток, майно» < *воль* «бажання, бажане; прагнення до здійснення чогось» [ЕСУМ 1, 423; Черных 2, 284].

Зауважимо, що генетична синонімія мотиваційних основ **dovoliti* – **raditi* зі спільним сенсом «прагнути зробити приємно» вилилась у синонімію їх континуантів у сучасній польській мові. Пор. також пол. *satysfakcja* < *satis* «досить» і *faire* «робити», а також складну формацію *zadośćuczynienie* «задоволення», серед елементів якої виступає основа *zadość* «достатньо» і *czynić* «чинити, робити».

Типологічною семантичною паралеллю можна вважати архаїчні лексеми латинського походження *kontent* «задоволений», *ukontentowanie* «задоволення», первинний сенс яких був пов'язаний зі станом, коли людина має чогось у достатній мірі, коли вона задовольнила певні бажання тощо [Bacowski 1, 786-787; SGPK 2, 420].

Повернімося до аналізу значеннєвої еволюції апелятива *zadowolenie*. А. Красінський відзначає, що досліджувана лексична одиниця походить з XIX ст. і значить те ж, що й *ukontentowanie*, з тією різницею, що в семантичній структурі субстантива *ukontentowanie* емоційний складник є домінуючим, тоді як у *zadowolenie* на перший план виступає сема «прагнення, бажання, воля» [Krasicki 2, 5]. За словами К. Бродзінського, «*Zadowoleni jesteśmy, otrzymując to, czegośmy pragnęli; kontenci, gdy więcej nie pragniemy*» [тж]. С. Б. Лінде та редактори Варшавського словника також визначають лексему *zadowolony* як «задоволений, хто має досить; хто досягнув, чого прагнув» [Linde 6, 741; SW 8, 66].

Таким чином, історико-етимологічна характеристика лексичних одиниць, що входять до складу семантичного мікрополя радості у польській мові, виявила, що ці назви належать до спільнослов'янського лексичного фонду. На основі аналізу їх внутрішньої форми можна відтворити моделі первісної мотивації: 1) Ситуації, що викликають радість: *zadowolenie, rozkosz*; 2) Свідома реакція: *przyjemność*; 3) Тиша, спокій: *uciesza*.

Як видно з представлених моделей, у процесі називання цих емоцій переважили каузативна мотивація «емоціогенних» предметів, явищ і ситуацій, які викликають відповідний душевний стан, та образно-переносне переосмислення. Дослідження історичного розвитку цих лексем дає підстави стверджувати, що в їх семантичній структурі не відбулося суттєвих змін.

Література

1. Аскерова І.А. Історико-етимологічна характеристика деяких найменувань радості в польській мові // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 10-15.

2. Аскерова І.А. Семантичний аналіз синонімічної групи субстантивів із

загальним значенням «радість» (на матеріалі польської мови) // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Сер. 9. Актуальні проблеми сучасного мовознавства / Відп. ред. Гончаров В. І. – К., 2006. – Вип. 1 – С. 34-37.

Джерела

1. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7-ми тт. / Гол. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1982-2002. – Т. 1-4.
2. Желехів. – Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. – Львів, 1886. – Т. 1-2.
3. Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М.: Прогресс, 1964-1973. – Т. 1-4.
4. Шанский – Шанский Н. М., Боброва Г. А. Этимологический словарь русского языка. – М.: Прозерпина, 1994. – 400 с.
5. ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под общ. ред. О. Н. Трубачева. – М.: Наука, 1974-2001. – Вып. 1-24.
6. Bańkowski – Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. – Warszawa: PWN, 2000. – Т. 1-2.
7. Boryś – Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005. – 864 s.
8. Brückner – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1970. – 806 s.
9. Gluhak – Gluhak A. Hrvatski etimološki rječnik. – Zagreb: August Cesarec, 1993. – 832 s.
10. Linde – Linde S. B. Słownik języka polskiego. – Lwów: W drukarni Zakładu Ossolińskich, 1854-1860. – Т. 1-6.
11. Machek ESJČS – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. – Praha: ČSAV, 1957. – 627 s.
12. SEK – Boryś W., Popowska-Taborska H. Słownik etymologiczny kaszubszczyzny. – Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1994-2004. – Т. 1-4.
13. SFJP – Słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. S. Skorupki. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1974. – Т. 1-2.
14. SGP – Słownik gwar polskich / Pod red. M. Karasia. – Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982-1994. – Т. 1-5.
15. SGPK – Karłowicz J. Słownik gwar polskich. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900-1911. – Т. 1-6.
16. SJPSz – Słownik języka polskiego / Pod red. M. Szymczaka. – Warszawa: PWN, 1995. – Т. 1-3.

-
-
17. Sławski – Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: TMPJ, 1952-1978. – T. 1-5.
 18. Snoj – Snoj M. Slovenski etimološki slovar. – Ljubljana, 1997.
 19. SP XVI – Słownik polszczyzny XVI wieku / Pod red. R. Mayenowej. – Wrocław etc: PAN, 1966-2004. – T. 1-31.
 20. Sstp – Słownik Staropolski / Pod red. S. Urbańczyka. – Wrocław etc.: PAN, 1953-2001. – T. 1-11.
 21. SW – Słownik języka polskiego / Ułoż. pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego. – Warszawa: Nakładem prenumeratorów w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, 1900-1927. – T. 1-8.
 22. SWO – Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe / Pod red. E. Sobol. – Warszawa: PWN, 1997. – 1185 s.